

ко А.А. Акционерное дело на Дону, 1860-е – 1914 гг.: Дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02. – Ростов н/Д, 2003. – С. 82. **5.** Писемский П. Акционерные компании с точки зрения гражданского права. – М., 1876. – С. 63. **6.** Квачевский А. О товариществах вообще и акционерных обществах в частности по началам права, русским законам и судебной практике. – СПб., 1880. – Ч. 1. – С. 150. **7.** Писемский П. Цит. работа. – С. 63. **8.** Тарасов И.Т. Учение об акционерных компаниях. – М.: Статус, 2000. – С. 599. **9.** Тарасов И. Учение об акционерных компаниях. – Издание 2-е, измененное и дополненное «Положением об акционерных обществах». – Ярославль, 1880. – С. 96. **10.** Хорт Ю.В. Статутный капитал акционерного товарищества: зашит інтересів учасників акціонерних правовідносин: Монографія. – Х.: Вид-во «ФІНН», 2010. – С. 159. **11.** Тарасов И.Т. Учение об акционерных компаниях. – С. 594. **12.** Там само. **13.** Там само. **14.** Закон України «Про акціонерні товариства». Редакція станом на 07.07.2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ЛПА: ЗАКОН. **15.** Тарасов И. Учение об акционерных компаниях. – С. 262-263. **16.** Петражицкий Л.А. Цит. работа. – С. 34. **17.** Тарасов И.Т. Учение об акционерных компаниях. – С. 600. **18.** Там само. **19.** Тарасов И. Учение об акционерных компаниях. – С. 271. **20.** Акція. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Акція>.

УДК 347

А. П. ГОЛОВАЩУК

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОНОРСТВА РЕПРОДУКТИВНИХ КЛІТИН

Розглянуто проблеми, пов'язані з цивільними правовідносинами, які виникають між учасниками донорства репродуктивних клітин. Досліджено правовий статус донора гамет, визначено його права та обов'язки, а також склад досліджуваних правовідносин.

Ключові слова: правовідносини, репродуктивні клітини, донор гамет.

Головащук А. П. Гражданско-правовые аспекты донорства репродуктивных клеток

Рассмотрены проблемы, связанные с гражданскими правоотношениями, которые возникают между участниками донорства репродуктивных клеток. Исследован правовой статус донора гамет, определены его права и обязанности, а также состав исследуемых правоотношений.

Ключевые слова: правоотношения, репродуктивные клетки, донор гамет.

Golovashchuk Anna. Civil Aspects donation of reproductive cells

In the article author considers the problems associated with civil relations arising between the parties in the donation of reproductive cells. Investigated legal status of donor gametes, defined his rights and responsibilities. Also determined the composition of the studied legal relations.

Key words: legal relations, reproductive cell, donor gametes.

Активний розвиток науки і техніки привів до появи нових суспільних відносин, які потребують правового регулювання. Одним з яскравих прикладів є пра-

© ГОЛОВАЩУК Анна Петрівна – аспірантка Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

вовідносини, що виникають під час донорства репродуктивних клітин (гамет та ембріонів).

Різним правовим аспектам донорства гамет присвячували праці як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема Я. Дрогонець, М.М. Малєїна, І. Сенюта, С.Г. Стеценко, П. Холлендер та ін.

Стаття 290 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України закріплює право повнолітньої дієздатної фізичної особи бути донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин¹.

Зміст цієї статті деталізується окремими законами, а саме донорство крові регулюється Законом України «Про донорство крові та її компонентів» від 23 червня 1995 р. № 239/95-ВР. Донорство органів та інших анатомічних матеріалів регламентується Законом України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16 липня 1999 р. № 1007-XIV. Однак слід зазначити, що згідно зі ст. 3 вищезгаданого закону, його дія не поширюється на трансплантацію репродуктивних клітин та живих ембріонів².

У зв'язку з відсутністю в Україні закону, яким регулювалось би донорство репродуктивних клітин, а також визначався правовий статус донора гамет та ембріонів, постає необхідність звертатись до різних нормативно-правових актів.

Донорство у галузі допоміжних репродуктивних технологій можна поділити на такі види: донорство яйцеклітин (ооцитів), донорство сперми та донорство ембріонів.

Одним із підзаконних нормативно-правових актів, що регулює застосування донорства гамет та ембріонів, є наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій» від 23 грудня 2008 р. № 771 (далі – наказ МОЗ № 771). Аналізуючи чинне законодавство України, а також досвід зарубіжних країн у сфері праводіносин з донорства репродуктивних клітин, розглянемо деякі правові аспекти.

У наказі МОЗ № 771 наводиться визначення поняття донорства гамет та ембріонів. Однак слід зазначити, що у нормативному акті використовується поняття «донація», яке за своїм змістом тотожне поняттю «донорство»: «донація гамет або ембріонів – це процедура, за якою донори за письмово оформленою, добровільною згодою надають свої статеві клітини – гамети (сперму, ооцити) або ембріони для використання в інших осіб у лікуванні безпліддя»³. Згідно з цим визначенням, а також змістом ст. 290 ЦК України донор статевих клітин (гамет) – це повнолітня дієздатна фізична особа, яка за добровільною згодою надає свої гамети (сперму, ооцити) іншій особі для використання у лікуванні безпліддя.

Донор ембріона – це повнолітня дієздатна фізична особа, у якій народилась дитина після проведення програми допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ) і залишились у кріобанку невикористані кріоконсервовані ембріони, за добровільною згодою надає їх іншій особі для використання у лікуванні безпліддя.

Як зазначає М.М. Малєїна, сперма, яйцеклітини та ембріони, як особливі об'єкти донорства, несуть у собі спадковий матеріал, беруть участь у генетичному формуванні людини, визначають його фізичні й психічні якості та встановлюють біологічне споріднення між донором і реципієнтом⁴. Саме тому на законодавчому рівні мають бути визначені умови для донорства та правовий статус донора репродуктивних клітин і його права та обов'язки.

Законодавство України передбачає низку умов для донорства репродуктивних клітин. Зокрема, донором може бути лише дієздатна фізична особа. Тобто особа, яка повинна усвідомлювати значення своїх дій та може керувати ними.

Наступною важливою умовою донорства репродуктивних клітин є добровільна згода донора. Відповідно до цього отримання статевих клітин, а також їх передача третій особі може здійснюватись виключно за наявності письмової добровільної згоди донора.

Донор має бути проінформований, тобто йому повинні бути роз'яснені правові аспекти та наслідки репродуктивного донорства. А також відповідно до ст. 39 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ медичний працівник зобов'язаний надати пацієнтові в доступній формі інформацію про мету проведення запропонованих досліджень і лікувальних заходів⁵. Отже, донору має бути пояснена процедура взяття гамет та інші медичні дії, що будуть проводитися з ним.

Встановлено вікові обмеження для донорів ооцитів – ними можуть бути жінки віком від 20 до 32 років. Донорами сперми можуть бути чоловіки віком від 20 до 40 років.

Щодо інших вимог, які висуваються до донорів, то наказ МОЗ № 771 як для чоловіків, так і для жінок передбачає: 1) наявність народженої здорової власної дитини; 2) відсутність негативних фенотипічних проявів; 3) задовільне соматичне здоров'я; 4) відсутність протипоказань для участі в програмі донації; 5) відсутність спадкових захворювань; 6) відсутність шкідливих звичок (наркоманія, алкоголізм, токсикоманія).

Як бачимо, медичні вимоги до донора досить чіткі та жорсткі. Це зумовлене тим, що статеві клітини є носіями генетичної інформації і виникає ризик передачі майбутній дитині певних спадкових генетичних захворювань. Дотримання медичних вимог є гарантією того, що з наданого донором генетичного матеріалу будуть народжені здорові діти. Вважаємо, що донор повинен повідомляти лікарю усю інформацію, яка має значення для донорства гамет. Адже приховування донором даних про стан свого здоров'я може призвести до виникнення ускладнень у реципієнта під час вагітності та вплинути на стан здоров'я дитини, яка буде народжена з використання донорських гамет.

Під час використання гамет донора реципієнту надається його фенотипічний портрет. Це означає, що повідомляється вік, зріст, колір очей, волосся тощо. Інформація про ім'я донора та інші персональні дані реципієнту не повідомляються.

Відповідно до ч. 3 ст. 290 ЦК України особа донора не повинна бути відомою реципієнту, а особа реципієнта – родині донора, крім випадків, коли реципієнт і донор є родичами.

Відповідно до наказу МОЗ № 771 донорами ооцитів (яйцеклітин) можуть бути як анонімні добровільні донори, так і знайомі особи жіночої статі, родички, пацієнтки програм ДРТ, які за письмово оформленою, добровільною згодою надають реципієнту частину своїх ооцитів. Тобто в Україні донорство може бути анонімним та не анонімним.

Слід зазначити, що ставлення до анонімного донорства репродуктивних клітин у світі не є однозначним. Оскільки виникає ряд питань, пов'язаних з правами дитини.

По-перше, чи може дитина, народжена в результаті застосування ДРТ з використанням донорського матеріалу, знати, хто є її генетичними батьками? По-дру-

ге, з якого віку дитині може бути повідомлена інформація про її генетичне походження? По-третє, чи може дитина отримати таку інформацію проти волі осіб, записаних її батьками?

У зарубіжних країнах відповіді на такі запитання та законодавче регулювання цього виду донорства вирішено по-різному. Анонімне донорство дозволене у Данії, Іспанії, Франції, Чехії та ряді інших країн.

Після численних дискусій у Великобританії було прийнято закон, що відмінив анонімність донорства з 1 квітня 2005 р. Тепер дітям надається законна можливість після досягнення повноліття вимагати інформацію про своїх біологічних батьків, якщо, звичайно, в процесі штучного запліднення медики використовували сторонні донорські матеріали – сперму або яйцеклітини⁶. До числа країн, де закріплено право дитини, народженої з використанням донорських гамет знати своє генетичне походження належать Швеція і Норвегія.

Чи варто Україні за прикладом Великобританії забороняти анонімне донорство? Вважаємо, що в Україні заборона анонімого донорства гамет матиме негативні наслідки. По-перше, спостерігатиметься зменшення кількості донорів, що, у свою чергу, може призвести до браку генетичного матеріалу.

По-друге, така заборона може призвести до зловживань у цій галузі, наприклад появи нелегальних клінік репродуктології.

Щодо питання про право дитини знати своє генетичне походження. У такому разі слід звернути увагу і на психологічний аспект. Не відомо, як відреагує дитина на повідомлення, що походить від батька (матері)-донора. Розкриття цієї інформації може призвести до погіршення відносин у сім'ї, а також спричинити труднощі у вихованні дитини. Тому вважаємо, що потенційні батьки мають право визначати, чи варто повідомляти дитині про її генетичне походження та спосіб зачаття.

Якщо говорити про вік, з якого дитині може бути повідомлена інформація про її походження, то, з огляду на досвід зарубіжних країн, такі відомості можуть бути надані після досягнення дитиною повноліття.

На наш погляд, повідомляти дані без дозволу осіб, записаних батьками дитини, не можна. Хоча це питання ще повністю не вирішене у сучасній науці й потребує більш детального вивчення.

Одним з важливих питань донорства гамет є плата донору за надання генетичного матеріалу. Нині в Україні донорство гамет здійснюється як на комерційній, так і некомерційній основі. У зарубіжних країнах оплата донорства вирішується по-різному. Донорство на некомерційній основі закріплено у Чехії, Нідерландах, Франції. Донорство на комерційній основі здійснюється у США, Великобританії.

У Данії плата для донорів сперми передбачена у розмірі 35 фунтів стерлінгів. Європейський банк сперми пропонує донорам 30 фунтів стерлінгів за візит⁷.

Як зазначало видання «The Telegraph», щоб уникнути комерціалізації процедури донорства у Великобританії уповноважений орган Human Fertility and Embryology Authority (далі – HFEA) ввів обмеження на плату для донорів у розмірі 250 фунтів стерлінгів. Однак така невелика плата призвела до зменшення кількості донорів, що спричинило брак гамет і звернення безплідних жінок і чоловіків до закордонних клінік. Тому керівник HFEA професор Ліза Джардін (Lisa Jardine) заявила: «Ми хочемо переглянути донорство яйцеклітин. Пропонуємо наблизитися до іспанської системи оплати». Однак є побоювання, що підвищення виплат може комерціалізувати донорство, тим самим підірвавши принцип по-

жертвування, на якому існує ця система⁸. На сьогодні у Великобританії винагорода для донорів яйцеклітин становить 750 фунтів стерлінгів. За даними HFEA, кількість нових зареєстрованих донорів значно зросла після підвищення оплати⁹.

Як бачимо з досвіду зарубіжних країн, наявність належної оплати для донорів має позитивні наслідки. Однак слід зазначити, що занадто велика комерціалізація донорства репродуктивних клітин нині є однією з гострих дискусійних не лише правових, але й етичних проблем. Як зазначає С.С. Шевчук, не можна допустити, щоб ця сфера людських стосунків була залучена в ринкову стихію¹⁰. Водночас відсутність грошової винагороди або її заборона не призведе до знецінення таких об'єктів донорства, як гамети та ембріони і не зменшить попиту на них. Плата донору, однак, існуватиме у незаконній і прихованій формі.

Враховуючи нинішні економічні та юридичні реалії України, вважаємо, що найефективнішим вирішенням цього питання буде закріплення на законодавчому рівні як оплатного, так і безоплатного донорства гамет. Донор, беручи участь у програмі донації, має право на грошову винагороду. У разі анонімного донорства гроші можуть бути виплачені акредитованим закладом охорони здоров'я, у якому проводиться ДРТ, а у разі не анонімного донорства – самим реципієнтом. Порядок і розмір грошової виплати має встановлюватися за домовленістю сторін.

Під час визначення правового статусу донора гамет важливе місце відводиться тим правам і обов'язкам, якими він наділений. Донор гамет має право на: 1) інформацію про правові аспекти та наслідки репродуктивного донорства; 2) інформацію про можливі ризики для здоров'я та мету проведення запропонованих досліджень і лікувальних заходів; 3) відмову від донорства; 4) грошову винагороду; 5) анонімність та не розголошення інформації, яка була ним надана під час донорства; 6) забезпечення надання медичної допомоги в повному обсязі закладом охорони здоров'я у разі виникнення ускладнень під час проведення процедури донації гамет.

Обов'язки донора гамет: 1) надавати про себе правдиві відомості; 2) дотримуватися усіх медичних рекомендацій; 3) надавати усю інформацію про стан свого здоров'я; 4) при анонімному донорстві не встановлювати особу реципієнта; 5) не встановлювати особу дитини, яка була народжена з використанням його гамет.

Отже, правовідносини у сфері донорства гамет можуть виникнути лише за наявності певного складу цих правовідносин, а саме:

- 1) дієздатного донора;
- 2) віку донора (20 – 32 роки для жінок і 20–40 років для чоловіків);
- 3) наявності добровільної, інформованої письмової згоди донора на участь у програмі донорства;
- 4) відповідності донора медичним вимогам;
- 5) наявності народженої здорової власної дитини.

Отже, правовідносини, які виникають під час донорства гамет у сфері ДРТ, є мало вивченими і потребують подальших досліджень.

1. *Цивільний кодекс України* від 16 січня 2003 р. № 435 – IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/435-15. 2. *Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини»* № 1007-XIV від 16 липня 1999 року (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>. 3. *Наказ Міністерства охорони здоров'я України* № 771 від 23.12.2008 року «Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.

gov.ua/laws/show/z0263-09. 4. *Малеина М.Н.* Человек и медицина в современном праве: Учебное и практ. пособ. – М.: БЕК, 1995. – 272 с. 5. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-ХІІ від 19.11.1992 року (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>. 6. *Серебрянский Ф.* В ответе за каждую хромосому // Время Новостей. – 2005. – № 56 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vremya.ru/2005/56/12/121978.html>. 7. *Campbell D.* Egg and sperm donors to be paid more compensation // The Guardian. – 2011. – 19 October [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guardian.co.uk/society/2011/oct/19/egg-sperm-donors-more-compensation>. 8. *Alleyne R.* Egg and sperm donors could get up to 1800 in payments // The Telegraph. – 2012. – 22 August [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/health/healthnews/7958588/Egg-and-sperm-donors-could-get-up-to-800-in-payments.html>. 9. *Collis N.* Sperm and egg donation 'should be like giving blood' // The Telegraph. – 2012. – 04 April [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/health/healthnews/9185916/Sperm-and-egg-donation-should-be-like-giving-blood.html>. 10. *Шевчук С.С.* Некоторые проблемы правового регулирования применения искусственных методов репродукции // Юрист. – 2002. – № 9. – С. 60-63.

УДК 342.95

М. В. ВИНЦИСЛАВСЬКА**ПОНЯТІ ТА ЇХ РОЛЬ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Досліджено інститут понятого та недоліки існування його у виконавчому процесі. Наводиться аналіз основних прав і обов'язків понятого та проблемні питання залучення його до виконавчого процесу. Обґрунтовано можливість понятих бути допитаними як свідки, які попереджаються про кримінальну відповідальність. Наголошено на необхідності перевірки державним виконавцем документів, що посвідчують особу, яка залучається понятим, і занесенні відповідних даних до акта.

Ключові слова: інститут понятого, виконавче провадження, процесуальні права та обов'язки.

Винциславская М. В. Понятие и их роль в исполнительном производстве

Исследуются институт понятого и ключевые недостатки существования данного института в исполнительном процессе. Проводится анализ основных прав и обязанностей понятого и проблемные вопросы привлечения его в исполнительный процесс. Обоснована возможность понятых быть опрошенными в качестве свидетелей, которые предупреждаются о кримінальной ответственности. Акцентировано внимание на необходимости проверки государственным исполнителем документов, удостоверяющих личность особы, которая привлекается в качестве понятого, и внесения соответствующих данных в акт.

Ключевые слова: институт понятого, исполнительное производство, процессуальные права и обязанности.

Vintsyaslavska M. V. Attesting witnesses and their role in enforcement proceedings

The article deals with the concept of attesting witness and basic defects of existence of the specified concept in the enforcement process. The analysis of the basic rights and obligations of attesting witness and problem issues of his involvement in enforcement process is conducted.

© **ВИНЦИСЛАВСЬКА Марія Валеріївна** – аспірант кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету імені Тараса Шевченка